

ПРИЧИНИ КРИЗОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ ЦУКРОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Проаналізовано тенденції функціонування підприємств цукрової промисловості України. Здійснено характеристику основних гравців ринку та оцінено його концентрацію. Визначено чинники кризового стану галузі та розроблено відповідні пропозиції щодо їх подолання.

Ключові слова: цукрова промисловість, концентрація ринку, агрохолдинг, бар'єри входу, фактори кризи.

Постановка проблеми. Підприємства цукрової промисловості України до 1990 р. займали перше місце у світі з виробництва бурякового цукру, виробляючи 13–20 % від світового виробництва, а в окремі роки і 22–23 %. У цукровій галузі працювало 192 цукрових та 5 цукрорафінадних заводів, 7000 господарств, які виробляють цукрові буряки [1]. Сучасний стан підприємств цукрової промисловості України характеризується значним погіршенням, а точніше кризою. У 2013/2014 році виробництво цукру здійснювало 38 заводів. Починаючи з 2000 р. сумарна потужність працюючих заводів знизилася майже на 50 % та становила у 2012 р. 212,9 тис. т переробки буряку на добу. Мало місце скорочення площ посіву цукрових буряків за останні 10 років у 2,5 рази (з 773 тис. га до 306 тис. га) [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню особливостей функціонування підприємств цукрової промисловості та ринку цукру в Україні присвячені науково-практичні дослідження багатьох дослідників: Ємцева В.І., Оченаш В.А., Хомічак Л.М. тощо. Водночас, проблеми ефективного функціонування підприємств цієї галузі вітчизняної економіки залишаються невирішеними. У більшості наукових праць відсутній

систематизований погляд щодо чинників кризового стану галузі та шляхів виходу з нього.

Мета цієї статті полягає у визначенні факторів, які призвели до кризового стану вітчизняної цукрової галузі, та розробка пропозицій щодо забезпечення ефективності функціонування цукрових підприємств у перспективі.

Виклад основного матеріалу слід розпочати з того, що цукрова галузь була однією з головних, що підтримувала життєвий рівень села, забезпечувала надходження до бюджетів усіх рівнів; цукрові заводи були осередками, навколо яких формувалася соціальна сфера сільських і міських населених пунктів (школи, дитсадки, лікарні, їдальні, магазини, будинки побуту, гуртожитки, житлові будинки).

На жаль, період 2011–2013 рр. характеризується значним погіршенням становища багатьох підприємств цукрової промисловості, що в свою чергу, призвело до скорочення їх чисельності (рис.1):

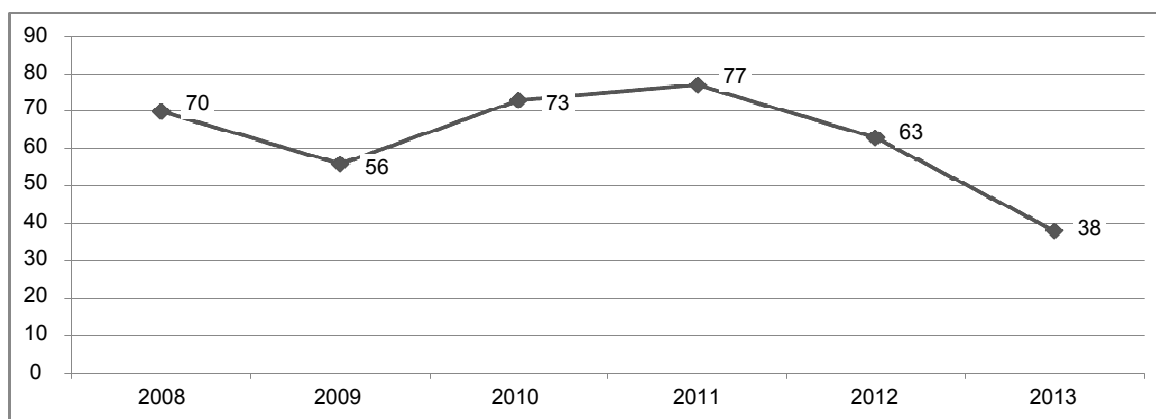

Рис.1. Динаміка зміни кількості діючих цукрових заводів в Україні за 2008–2013 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [2,3].

Скорочення за останні роки чисельності цукроперобних заводів пояснюється перевищенням обсягів виробництва цукру над його споживанням, що в свою чергу призвело до формування значного обсягу перехідних запасів продукції (рис.2). В основному

припинили свою діяльність підприємства, які не входять до великих агрохолдингів, не мають необхідного запасу фінансової міцності та не компенсували свої збитки за минулі роки.

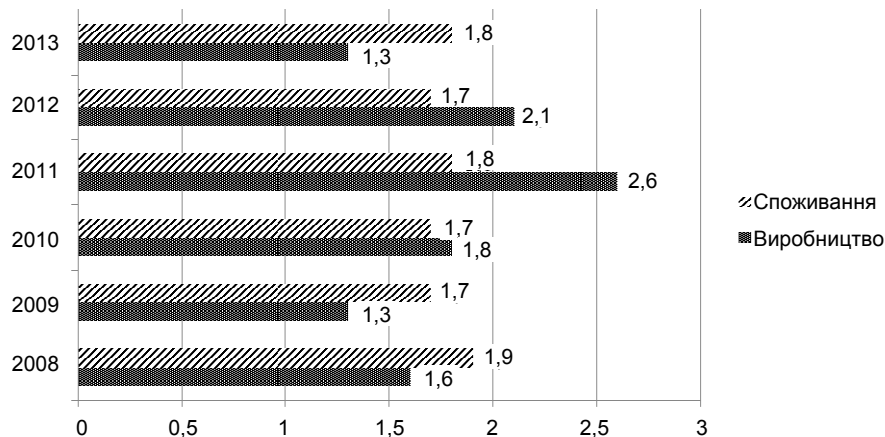

Рис.2. Динаміка обсягу виробництва та споживання цукру в Україні за 2008–2013 рр., млн.т

Джерело: побудовано авторами на основі [4].

В той же час, за останні роки відбулося покращення показників роботи цукрових заводів при переробці цукрового буряку в основному за рахунок виходу з цього ринку неефективних виробників (табл.1).

Таблиця 1. Показники роботи цукрових заводів при переробці цукрових буряків урожаю 2011–2013 рр.

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Прийнято буряків, млн. т	17,79	17,55	9,22
Перероблено буряків, млн. т	17,36	17,17	9,06
Середньодобова переробка буряків на 1 завод, т	3189	3424	3906
Вихід цукру, %	13,46	12,95	13,35
Загальна різниця між цукристістю буряків та виходом, %	3,17	3,15	2,91
Втрати цукру у виробництві, %	0,83	0,91	0,85
Простої, всього з/д/б	143,25	102,1	54,30

Джерело: розроблено автором на основі [6].

Для більш детальної оцінки умов функціонування підприємств цукрової промисловості нами зроблено PEST-аналіз на основі експертного оцінювання. Як відомо, сутність PEST-аналізу полягає у виявленні й оцінці впливу факторів макросередовища на результати поточної й майбутньої діяльності підприємства.

Експертна бальна оцінка показує рівень впливу фактору макросередовища на здійснення діяльності під-

приємства та знаходиться в межах від 1 до 5, де: 5 – дуже високий рівень впливу фактору на діяльність підприємства; 4 – високий рівень впливу фактору на діяльність підприємства; 3 – помірний рівень впливу фактору на діяльність підприємства; 2 – невисокий рівень впливу фактору на діяльність підприємства; 1 – майже відсутній вплив фактору на діяльність підприємства. Результати аналізу представлено у таблиці 2.

Таблиця 2. Прогнозна оцінка впливу PEST-факторів на розвиток цукрової промисловості

PEST-фактори	Можливості (+)	Експертна бальна оцінка (1–5) з урахуванням вагового фактору (0-1)	Загрози (–)	Експертна бальна оцінка (1–5) з урахуванням вагового фактору (0–1)
Політичні і правові фактори	1. Введення обов'язкової 5 %-ї норми вмісту біоетанолу	3*0,3	1. Неузгодженість виконавчої та законодавчої бази. 2. Високий рівень корупції. 3. Можливе прийняття законопроекту № 4107, що скасовує квоти на імпортований цукор і знижує ввізне мито до 5% з 50%	4*0,3
	2. Асоціація України з ЄС.	4*0,3		4*0,3
	3. Впровадження економічних реформ.	4*0,3		3*0,3
	4. Реалізація політики протекціонізму.	4*0,3		
	5. Впровадження законодавчих проєктів, щодо обмеження використання цукрових заміників	4*0,3		
Сума балів		5,4		3,3
Економічні фактори	1. Скорочення обсягу перехідних запасів	5*0,3	1. Невигідні умови кредитування 2. Зростання ціна на ресурси 3. Відсутність постійних каналів збуту	4*0,3
	2. Підвищення рівня цін на продукцію	5*0,3		4*0,3
	3. Очікуване зростання платоспроможного попиту	4*0,3		4*0,3
	4. Ріст експорту	4*0,4		
Сума балів		5,4		3,6
Соціальні фактори	1. Підвищення вимог до якості та походження продукції споживання.	4*0,2	1. Не високий рівень обізнаності споживачів про якість та походження продукції	5*0,2
	2. Демографічний ріст.	2*0,2		
	3. Підвищення культури здорового способу життя населення.	5*0,2		

Закінчення табл. 2

PEST-фактори	Можливості (+)	Експертна бальна оцінка (1–5) з урахуванням вагового фактору (0-1)	Загрози (-)	Експертна бальна оцінка (1–5) з урахуванням вагового фактору (0–1)
<i>Сума балів</i>		2,2		1
Технологічні і технічні фактори	1. Розвиток технологій виробництва гібридних коренеплодів 2. Високий потенціал стосовно виробництва біоетанолу та біогазу на базі цукрових заводів	3*0,2 5*0,2	1. Низький рівень доступності до технологій 2. Зношення матеріально-технічної бази	3*0,2 4*0,2
<i>Сума балів</i>		1,4		1
<i>Сума балів по таблиці</i>		14,4		8,9

Джерело: розробка авторів.

Досліджуючи Таким чином, змодельований реалістичний прогнозний сценарій свідчить, що PEST-фактори мають істотний вплив на формування стратегічних напрямів підвищення конкурентоспроможності підприємств цукрової промисловості України. Ефективність виробництва залежить в основному від групи економічних та політичних факторів, зокрема від зростання рівня цін, скорочення перехідних запасів та реалізації законодавчих реформ.

Слід також мати на увазі, що функціонування підприємств цукрової промисловості характеризується значною кількістю особливостей, а саме: сезонним характером виробництва (виробничий цикл триває 90–140 днів); значним рівнем матеріалоємності; високою енергоємністю виробництва (витрати на газ та паливо у структурі собівартості продукції складають 25–35 %); низьким рівнем ліквідності підприємств; похідним характером попиту тощо. Все це істотно мірою впливає на результативність їх діяльності, підсилює вплив інших негативних чинників.

Збитковий характер діяльності більшості виробників цукру призвів до банкрутства та виходу з даного сегменту багатьох підприємств. Так, агрохолдинг "Кернел",

який після купівлі 71 % холдингу "Укррос" отримав 5 цукрових заводів, уже оголосив про продаж цукрових активів. У травні 2013 р. компанія "Pfeifer&Langen Investycje" (Польща), яка входить до складу групи "Pfeifer&Langen" (Німеччина), придбала Чортківський цукровий завод за 32,5 млн. дол. США. У вересні того ж року, агропромхолдинг "Астарта-Київ" придбав Оржицький цукровий завод (сума контракту оцінюється у 10 млн. дол. США). У майбутньому слід очікувати консолідації активів серед внутрішніх агрохолдингів [7].

При цьому, не варто очікувати появи нових гравців на ринку цукру, що пов'язано з високими бар'єрами входу в дану галузь. Найвагомими серед бар'єрів входу на ринок є такі бар'єри:

1) *обмежена ємність ринку цукру*, зумовлена двома основними причинами. По-перше, криза перевиробництва минулих років спричинила появу надлишкових запасів цукру через перевищення його пропозиції над попитом. Це спричинило скорочення виробничих потужностей багатьох підприємств та консервування активів (табл. 3). Наслідком стало зростання заборгованостей виробників цукру, обвал цін на фоні зростання собівартості цукру, скорочення площ посівів цукрових буряків тощо.

Таблиця 3. Підприємства – основні виробники цукру в Україні у 2013 р.

Назва компанії	Частка на ринку, %	Загальна кількість заводів	Кількість діючих заводів у 2013 р.	Обсяг виробництва, тис. т		
				2012	2013	Абсолютне відхилення +/-
Агропромхолдинг "Астарта-Київ"	25,3	8	7	429,9	305,3	-124,6
ТОВ "Радехівський цукор"	15,1	2	2	134,9	182,5	47,6
ТОВ "Агропродінвест"	13,3	2	2	162,3	160,2	-2,1
холдинг "Т-Цукор"	6,7	3	3	167,4	80,8	-86,6
агрофірма "Світанок"	6,2	2	2	68,4	75,1	7
ТОВ "Подільські цукроварні"	4	3	3	69,4	47,7	-21,7
ПАТ "Гнідавський цукровий завод"	3,8	1	1	49,1	45,4	-3,7
ТОВ "Галс Агро"	3,4	2	2	44,7	40,9	-3,8
ТОВ "Панда"	3	3	1	100,9	36,3	64,6
ПАТ "Теопільський цукровий завод"	2,9	1	1	66,5	34,6	31,9

Джерело: розроблено авторами на основі [3, 5].

По-друге, загострення конкуренції на світовому ринку з боку субститутів. Щорічно світовий ринок цукрозамінників зростає приблизно на 20 %, що, очевидно, впливає й на Україну. За останні роки на територію нашої держави імпортується значна кількість харчових добавок, які використовуються як заміники цукру і підсолондужувачі у харчовій промисловості при виробництві різних видів продуктів [8, с. 26]. Використання натуральних (фруктоза, сорбіт, ксиліт тощо) та синтетичних (аспартам, сахарин) заміників цукру істотно здешевлює виробництво продукції. Саме тому, це призвело до

зменшення обсягів споживання цукру підприємствами кондитерської та інших галузей. Тим часом, з огляду на негативний вплив цукрових заміників на здоров'я людини, їх використання у країнах Європейського Союзу обмежується законодавчо;

2) *вертикальна інтеграція* – найбільші виробники цукру, як уже зазначалося, входять до складу великих агрохолдингів, акції котрих котируються на міжнародних фондових ринках, що дозволяє їм залучати дешевий, порівняно з внутрішнім, капітал. Так, Агропромхолдинг "Астарта-Київ" використовує відходи цукрового заводу

як корм для тварин, що дозволило підприємству розвивати молочне тваринництво. Низька вартість позичкового капіталу забезпечила можливість холдингу здійснити будівництво біогазової установки на базі Глобинського цукрового заводу, для переробки відходів цукрового виробництва – жому цукрового буряку. У результаті реалізації проекту прогнозується, що витрати природного газу на заводі знизяться на 46%, води – на 10%, обсяг викидів парникових газів – на 15 тис. т CO₂ на рік [9];

3) *високий рівень капітальних витрат*, пов'язаний з запуском виробництва, та значний обсяг інвестицій на модернізацію виробництва (приблизно 5–7 млн. дол. США) [10].

4) *технологічний розрив* – відставання рівня технології виробництва від європейських країн. Так, у Нідерландах з 1 га отримують 12,3 т. цукрового буряку, у Франції – 11,2 т., а в Україні – лише 4,3–5,6 т. [11].

5) *високі адміністративні бар'єри* – встановлення державою мінімальної ціни за 1 т цукру, квотування імпорту цукру, визначення ставки мита тощо.

Крім зазначених бар'єрів, ключовими факторами, що визначають розвиток цукрової промисловості України, є: зростання ціни на газ та мінеральні добрива, що призводить до підвищення собівартості продукції та змушує частину підприємств приєднуватися до великих агрохолдингів, або продовжити процес консервації активів; втрата зовнішніх ринків збуту, які існували за часів СРСР, що обмежує експортний потенціал галузі та призводить до скорочення виробничих потужностей.

Високі бар'єри вступу на ринок бурякового цукру, вихід з ринку неефективних підприємств, або приєднання їх до більш конкурентоспроможних суб'єктів ринку призвело до зростання рівня концентрації даного ринку, про що свідчать дані табл. 4.

Таблиця 4. Показники концентрації ринку цукру в Україні

Назва показника	Нормативне значення	Отримане значення	Висновок
коефіцієнт концентрації	від 0 до 1	0,537	ринок висококонцентрований
індекс Херфіндала-Хіршмана	від 0 до 1	0,218773	
коефіцієнт ентропії	1	1,881228	ринок висококонцентрований
коефіцієнт відносної ентропії	0	1881,228	
коефіцієнт Ханні і Кея	від 0 до 1	0,022739	ринок висококонцентрований
дисперсія ринкових часток	0	0,0048782	ринок висококонцентрований
дисперсія логарифмів ринкових часток	1	8,122559	

Джерело: розроблено авторами на основі даних табл. 3.

Збереження поточних тенденцій в майбутньому сприятиме подальшій концентрації ринку, зростанню цін за рахунок скорочення перехідних запасів, збільшенню посівних площ під цукровий буряк, впровадженню лідерами галузі енергозберігаючих технологій та технологій з підвищення врожайності. Перспективи розвитку малих та середніх підприємств визначатимуться ринковими цінами

на готову продукцію, а також цінами на газ та іншу сировину. Але найімовірнішим сценарієм розвитку малих і середніх підприємств на даному ринку є їх поглинання великими агрохолдингами або вихід з ринку.

Проведений нами аналіз дозволяє систематизувати фактори, які призвели до кризового стану підприємств цукрової промисловості (рис.3).

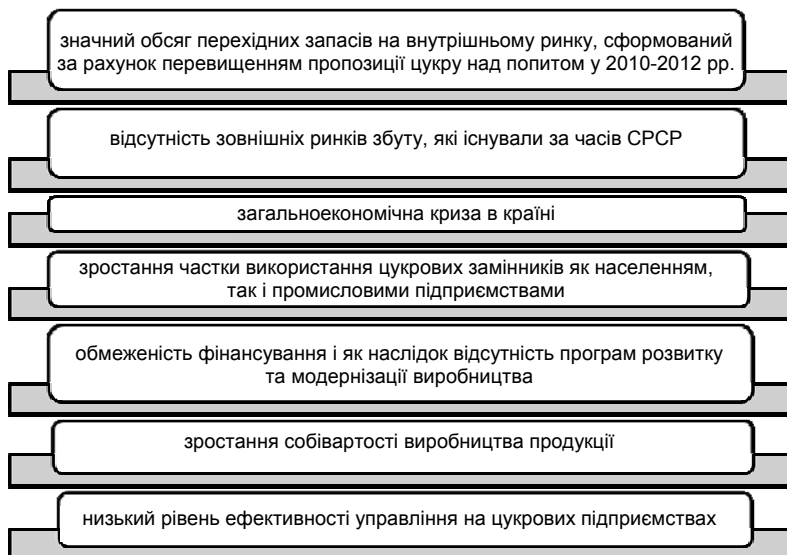

Рис. 3. Фактори кризового стану підприємств цукрової промисловості України

Джерело: розробка авторів.

З огляду на це, перед менеджментом цукрових заводів постає завдання щодо розробки програми подолання кризових чинників та забезпечення ефективності функціонування підприємств.

Першочергові заходи мають бути спрямовані на підвищення ефективності управління на підприємствах

галузі. Серед найперспективніших, на нашу думку, варто відзначити такі:

1) негайне проведення інвентаризації та оцінки ефективності використання існуючих активів: часто у власності цукрових заводів перебувають непрофільні активи, котрі підвищують затрати підприємств на їх утримання,

водночас, на балансі можуть бути високоприбуткові структурні одиниці. Вкрай важливим є впровадження безвідходних та маловідходних технологій. Наприклад можливим є встановлення обладнання по виробництву жому, який використовується для кормів худобі; виробництва харчового пектину, мелясу, що служить сировиною для виробництва етилового спирту, дріжджів тощо;

2) модернізація існуючого обладнання та впровадження нових прогресивних технологій виробництва цукру, що забезпечить можливість переходу цукрових заводів до суміжного виробництва білого цукру, біоетанолу та біогазу, що, у свою чергу, дозволить скоротити витрати на паливо та електроенергію та сформувати нові ринки збуту. Важливим поштовхом для проведення диверсифікації виробництва цукровиробників може слугувати те, що з 1 січня 2014 р введено обов'язкову 5 %-у норму вмісту біоетанолу в бензині. На перепрофілювання таких заводів у 2014 р. держава планує виділити 140,2 млн.грн. [2]. За розрахунками фахівців, будівництво біоетанольної установки як складової цукрового заводу може збільшити обсяг валового прибутку на 17–33 млн. грн. на рік [12];

3) проходження міжнародної сертифікації з метою нарощування експортного потенціалу та виходу на нові ринки збуту. Наразі Україна експортує цукор-сирець до 20 країн. Це в основному країни СНД та близького сходу. Ситуація, що складається сьогодні, може призвести до обмеження експорту цукру до РФ, Тому необхідно розглядати можливість поставок цього продукту до європейських країн;

4) вдосконалення організації виробництва та технологічного процесу, що дасть змогу скоротити прості, втрати цукру у виробництві, зменшити різницю між цукристістю буряків та виходом цукру. Тільки зростання виходу цукру з буряку на 1 % дасть змогу зменшити собівартість 1 т продукції на 7,4 % [1].

5) диверсифікація джерел фінансування потреб цукровиробників за рахунок ширшого використання таких фінансових інструментів як: *quity line of credit* (акціонерна кредитна лінія) та *bonds with warrants* (бонди з варантами) – для публічних акціонерних товариств; *reverse takeover* (зворотне поглинання) – для непублічних товариств;

6) реалізація заходів щодо зменшення витрат палива у виробництві цукру (протягом 10 останніх років частка витрат палива в собівартості продукції досягла 20%), використання резервних та альтернативних видів палива, що забезпечить зниження собівартості продукції тощо.

Підкреслимо, що це далеко не вичерпний комплекс заходів по реабілітації вітчизняної цукрової промисловості. Крім того, важливим елементом у забезпеченні виходу виробників цукру з кризи є проведення низки державних заходів, а саме: формування системи фінансової підтримки у формі надання пільгових кредитів, зменшення та відстрочки платежів за оренду землі, розвиток лізингових програм, надання державних гара-

нтії під кредити, підтримка взаємовідносин з іноземними кредиторами, обмеження використання цукрових заміників; формування на початковому етапі дієвої політики протекціонізму цукрових підприємств.

Висновки. На нашу думку, реалізація запропонованих заходів сприятиме відновленню вітчизняної цукрової промисловості, підвищенню зайнятості сільського населення, забезпечить зростання бюджетних надходжень як до місцевих, так і до державного бюджету, зміцненню економічного потенціалу агропромислового комплексу тощо.

Насамкінець, зауважимо, що дослідження напрямів забезпечення розвитку підприємств цукрової промисловості перебуває ще на початковому етапі розвитку. Це зумовлено обмеженістю необхідних ресурсів у підприємств та недостатньою розробкою стратегій розвитку підприємств, що потребує проведення подальших наукових досліджень за даним напрямком.

Список використаних джерел

1. Ємцев В. І. Моніторинг стану та розвитку конкурентоспроможності підприємств цукробурякового комплексу України [Електронний ресурс] / В. Ємцев // Електронний інституціональний репозиторий. Приазовського державного технічного університету. – Режим доступу: <http://eir.pstu.edu/handle/123456789/1493>.
2. Ринки цукру України. Липень 2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ukrselko.com/uploads/media/Sugar_jul_2013.pdf.
3. Рынок сахара Украины 2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://latifundist.com/infographics>.
4. Цукровий прогноз / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ukrselko.com/uploads/media/Sugar_jul_2013.pdf.
5. Топ производителей сахара в Украине 2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://latifundist.com/rating/top-10-proizvoditeley-sahara-v-ukraine>.
6. Аналіз роботи цукрових заводів галузі при переробці цукрових буряків урожаю 2013 року станом на 1 лютого 2014 року/ Інформаційний бюлетень "Вісник цукровиків України". – Режим доступу: <http://sugar-journal.com.ua/custom/files/zmist/3.pdf>.
7. Кernels продает свои сахарные активы / [Електронний ресурс] / Офіційний сайт компанії ПроАгро. – Режим доступу: <http://www.proagro.com.ua/news/ukr/4081263.html>.
8. Краченко І.І. Оцінка можливості використання цукрозамінників та підсолоджувачів у харчовій промисловості // Програма і матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку підприємств харчової промисловості", 24 – 25 квітня 2014 р. – К.: НУХТ, 2014р. – 230 с.
9. Виробництво біогазу/ Офіційний сайт компанії агропромхолдинг "Астарта-Київ" //Режим доступу: <http://www.astartakiyev.com/ua/slaider-naglavnoi/novi-proekti.htm>.
10. Для повышения эффективности производства сахара необходимо вложить \$5–7 млн в один завод [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://latifundist.com/novosti/19376-dlya-povysheniya-effektivnosti-proizvodstva-sahara-neobhodimo-vlozhit-57-mln-v-odin-zavod>.
11. Оценав В.А. Эффективность производства цукрових буряків та цукру в Україні / [Електронний ресурс] / Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1535>.
12. Хомічак Л. М. Основні принципи комплексної технології переробки цукрових буряків на цукор та біопалива [Електронний ресурс] / М.Л. Хомічак // Шляхи диверсифікації виробництва продукції на цукрових заводах України: матеріали Міжнародної науково-технічної конференції. – Режим доступу: http://www.sugarconf.com/custom/files/ua_2013_03/78-83.pdf.

Надійшла до редколегії 24.03.14

Г. Филлюк, д-р экон. наук, проф.,
Д. Ситенко, економіст
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ПРИЧИНЫ КРИЗИСНОГО СОСТОЯНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ САХАРНОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Охарактеризовано современное состояние и основные тенденции функционирования предприятий сахарной промышленности Украины. Подчеркнуто место отрасли в структуре общественного производства Украины. Показана динамика изменения количества действующих сахарных заводов, а также динамика объемов производства и потребления сахара в Украине в последние годы. Проанализированы показатели работы сахарных заводов. Приведена прогнозная оценка воздействия PEST-факторов на развитие сахарной промышленности. Раскрыты основные барьеры входа в отрасль для новых игроков. Осуществлена характеристика основных игроков на рынке сахара. Рассчитан уровень концентрации рынка сахара в Украине и сделаны выводы относительно его динамики. Определены факторы кризисного состояния предприятий сахарной промышленности Украины. Сформулированы предложения по реализации первоочередных мероприятий, направленных на повышение эффективности управления предприятиями отрасли с целью выведения их из кризисного состояния.

Ключевые слова: сахарная промышленность, концентрация рынка, агрохолдинг, барьеры входа, факторы кризиса.

G. Fyliuk, Doctor of Economics, Professor,
D. Sytenko, economist
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

CAUSES OF CRISIS SITUATION IN UKRAINE SUGAR INDUSTRY ENTERPRISES AND THEIR SOLUTIONS

Current state and major trends of functioning of the sugar industry enterprises in Ukraine are characterized. The industry's place in the structure of social production in Ukraine is highlighted. The dynamics of the number of operating sugar factories and dynamics of production and consumption of sugar in Ukraine during recent years are displayed. The performance of the sugar factories is analyzed. Forecasted assessment of the of PEST- factors on the development of the sugar industry is shown. The basic entry barriers to the industry for new players are indicated. The description of major players in the sugar market is made. Level of concentration of sugar market in Ukraine is calculated and conclusions about its dynamics are made. Factors of crisis state of sugar industry enterprises in Ukraine are determined. Suggestions on implementation of priority measures aimed at improving the efficiency of industry's management in order to drive the enterprises out of the crisis are formulated.

Keywords: sugar industry, market concentration, agricultural holdings, entry barriers, factors of crisis.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2014, 158: 11-18

УДК 331.101.26

JEL M 14

О. Грішнова, д-р екон. наук, проф.,
С. Бех, економіст
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Обґрунтовано сутність соціальної відповідальності університету. Досліджено основні напрями соціальної відповідальності діяльності університетів в Україні та в західних країнах. Здійснено порівняльну оцінку поширення соціальної відповідальності в діяльності вітчизняних університетів. Визначено пріоритетні напрями розвитку соціальної відповідальності навчальних закладів.

Ключові слова: соціальна відповідальність університету, якість освіти, оцінка рівня впровадження КСВ, карта інтересів стейкхолдерів.

Постановка проблеми. Поширення ідей сталого розвитку призводить до зміни розуміння ролі суспільних інститутів і формування нового підходу до оцінки ефективності їх діяльності в контексті корпоративної соціальної відповідальності (КСВ). Освіта та професійна підготовка є фундаментом людського розвитку та прогресу суспільства. Це стратегічне значення освіти багаторазово посилюється в сучасну епоху інформаційного суспільства і економіки знань. Дуже важливо, що через освіту можна робити бажані зміни в поведінці громадян на благо суспільства. За рахунок підвищення освітнього рівня розвиваються нові та удосконалюються старі цінності для задоволення життєвих потреб нації, таких як здоров'я, безпека, багатограний людський розвиток та ін. Тобто розуміння і сприйняття соціальної відповідальності усіх видів людської діяльності має закладатись ще з часів учнівства і студентства кожної людини, яка в майбутньому стане відповідальним працівником, керівником, підприємцем, громадянином. Саме тому дуже важлива імплементація та розвиток корпоративної соціальної відповідальності у вищих навчальних закладах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Останнім часом у світі, а згодом і в Україні активізувалися наукові розробки питань соціальної відповідальності, однак абсолютна більшість розробок цього напрямку стосується лише соціальної відповідальності бізнесу. Але, на наше глибоке переконання, немає сенсу говорити про соціальну відповідальність *лише бізнесу*. Соціальну відповідальність несе передусім держава в особі її законодавчих і виконавчих органів. Соціальну відповідальність мають також усі інститути суспільства і всі люди – члени суспільства. І особлива роль у її формуванні та поширенні належить університетам. Однак цим питанням приділено дуже мало уваги в Україні, є лише кілька теоретичних досліджень [27; 28], зовсім немає аналітичних оцінок розвитку соціальної відповідальності у вищих навчальних закладах України.

Постановка завдання. Метою цієї статті є обґрунтування теоретичних основ розуміння сутності соціальної відповідальності вищих навчальних закладів, дослідження стану та проблем її поширення, і на цій основі – розробка пріоритетних напрямів її розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У найширшому, філософському розумінні ми трактуємо соціальну відповідальність як таку діяльність держави, підприємства, організації, людини, яка, досягаючи своїх цілей (в тім числі й економічних), не завдає шкоди людям, природі, суспільству. З багатьох функціональних визначень поняття корпоративна соціальна відповідальність, на наш погляд, найповнішим є наведене у міжнародному стандарті ISO 26000: відповідальність організації за вплив її рішень і діяльності на суспільство та на довкілля через призму прозорості та етичної поведінки, яка сприяє сталому розвитку, включаючи здоров'я та благополуччя суспільства; враховує очікування заінтересованих сторін; відповідає чинному законодавству та узгоджується з міжнародними нормами поведінки; інтегрується у діяльність усієї організації та застосовується в її взаємовідносинах [3].

Сучасна постановка проблеми соціальної відповідальності університету є глобальним викликом. Відповіддю на нього в розвинутих країнах Заходу є перехід вищої освіти на мову ринку, зміни функцій та ролі держави, її освітньої політики, відповідне переосмислення суті врядування університету, його взаємовідносин із "заінтересованим суспільством". Вища освіта стає особливим товаром на ринку послуг, таким чином суб'єкти, які зацікавлені у розвитку їх економічної, суспільної та виробничої діяльності, зможуть отримувати достойну винагороду за їхній внесок у вищу освіту.

На наше глибоке переконання, першоосновою і базисом соціальної відповідальності будь-якого суб'єкта є високоефективне, професійне й якісне виконання тих суспільних функцій, заради яких він функціонує. З такої позиції основою соціальної відповідальності вищих навчальних закладів є надання високоякісних і затребуваних суспільством навчальних послуг, а також проведення актуальних наукових досліджень. Водночас відповідальність університету виявляється і у виконанні ним функцій роботодавця для співробітників, учасника соціальних відносин в суспільстві і місцевій громаді, учасника економічних і політичних відносин з державою, ділового партнера (рис.1).